

ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี : การดำรงชีพของ “ผู้เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่น¹

Thai Diaspora in Tenasserim: Livelihoods of “Who Chose to Remain” in the Diaspora

มนต์ชัย ฟ่องศิริ² / มณีเมัย ทองอยู่³ / เยาวลักษณ์ อภิชาติวิลาศ⁴

Monchai Phongsiri / Maniemai Thongyou / Yaowalak Apichatvullap

บทคัดย่อ

ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี เป็นคนพลัดถิ่นแบบใหม่ซึ่ง “อยู่กับที่” ถึงแม้จะไม่มีกรอบพหุวัฒนธรรมเด่น แต่ผลของการปักปันเขตแดนระหว่างอาณาจักรมอญกับราชอาณาจักรสยามในปี พ.ศ. 2411 ก็ทำให้ชุมชนชาวสยามในตะนาวศรีเปลี่ยนสถานะจาก “คนท้องถิ่น” กลายเป็น “คนพลัดถิ่น” ต้องเจ็บปวดในการปรับตัวกับสถานะใหม่ใน “บ้าน” ที่กลายเป็นดินแดนของคนอื่น และรัฐบาลเจ้าของดินแดนได้เข้ามาควบคุม คุกคาม และกดขี่ชุมชนไทยพลัดถิ่นเหล่านี้ ทำให้ไทยพลัดถิ่นบางกลุ่ม “เลือกที่จะหนี” ในขณะที่บางกลุ่ม “เลือกที่จะอยู่” ทั้งๆ ที่ตะนาวศรีแทบไม่เคยว่างเว้นจากสงคราม นับตั้งแต่เริ่มตั้งเมืองมาจนถึงปัจจุบัน การเลือกที่จะอยู่เมื่อเจ้าของดินแดนไม่ไว้วางใจ จำเป็นต้องสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่หลากหลายเพื่อการอยู่รอด โดยที่ยังรักษารักษาอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” เอาไว้ได้มาจนถึงทุกวันนี้ “การเลือกที่จะอยู่” แสดงให้เห็นความสามารถของ “ผู้กระทำการ” อันเป็นอิสรภาพของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีที่เลือกจะอยู่ “บ้าน” หรือ “ถิ่นกำเนิด” ของตน

คำสำคัญ: ไทยพลัดถิ่น อยู่กับที่ ถิ่นกำเนิด

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคณาภิธานศัพท์ สาขาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เรื่อง “ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของไทยพลัดถิ่นในสังคมไทย” ได้รับทุนสนับสนุนจาก ศูนย์วิจัยพหุวัฒนธรรมสังคมกลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และทุนการศึกษาระดับปริญญาเอก คลัสเตอร์วิจัยย่อยสหสาขาบูรณาการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โครงการมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² นักวิจัยศูนย์วิจัยพหุวัฒนธรรมสังคมกลุ่มน้ำโขง และนักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

³ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพหุวัฒนธรรมสังคมกลุ่มน้ำโขง และอาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ ผู้อำนวยการสถาบันขงจื้อ และอาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

The Thai diaspora in Tenasserim is a new form of diaspora, known as '*staying put*.' Although these people did not immigrate, the effect of the demarcation between British Burma and the Kingdom of Siam in 1868 made the Siamese communities in Tenasserim change from '*native*' to '*diaspora*.' The Thai diaspora has experienced a painful adjustment to the new situation in their '*home*,' which belongs to others, while the hostland government controls, threatens, and oppresses them. Consequently, some members of the Thai diaspora '*chose to flee*' while some '*chose to remain*' even though Tenasserim has never been free from the war since it was established. Therefore, by choosing to remain in the hostland whose hospitality is unreliable, the Thai diaspora needs to build diversified livelihood strategies for survival while maintaining their identity of '*Thainess*.' '*Choosing to remain*' thus demonstrates capabilities of '*agencies*' for freedom of the Thai diaspora in Tenasserim who chose to remain in their '*home*' or '*place of origin*.'

Keywords: Thai diaspora, staying put, place of origin

บทนำ

ในบทความนี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอ (focus) ที่ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของไทยพลัดถิ่นในถิ่นเดิม หรือ “ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี” (ประเทศพม่า⁵) เพื่ออธิบายวิถีการดำรงชีพของชุมชนไทยในตะนาวศรี ถึงแม้ว่าจะยังคง “อยู่กับที่” (staying put) ไม่มีการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนก็ตาม แต่หลังการปักปันเขตแดนระหว่างอาณานิคมอังกฤษในพม่า (British-Burma) กับราชอาณาจักรสยามในปี พ.ศ. 2411 ก็ทำให้ชุมชนไทยเหล่านี้เปลี่ยนสถานะ (transit) จาก “คนท้องถิ่น” (native or indigenous) กลายเป็น “คนพลัดถิ่น” (diaspora) ซึ่งจัดว่าเป็น “คนพลัดถิ่นแบบใหม่” ประเภทหนึ่งด้วยเช่นกัน (Van Hear, 1998: 41-47, 55)

⁵ ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีในราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 118 ตอนพิเศษ 117ง) เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 กำหนดให้เรียกชื่อประเทศนี้ในภาษาไทยอย่างเป็นทางการแบบสั้นและแบบยาวว่า “พม่า: สหภาพพม่า” แต่ในภาษาอังกฤษให้เรียกว่า “Myanmar: Union of Myanmar” จนถึงทุกวันนี้ยังไม่มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีในราชกิจจานุเบกษาให้เปลี่ยนการเรียกชื่อประเทศนี้อย่างเป็นทางการว่าอย่างไร

“Diaspora”⁶ หรือ “คนพลัดถิ่น” เป็นคำศัพท์โบราณที่รู้และเข้าใจกันเฉพาะในหมู่ชาวยิว (Jewish lexicon) โดยพบครั้งแรกในคัมภีร์ไบเบิลฉบับเก่าที่แปลจากภาษาฮีบรู (Hebrew Bible) มาเป็นภาษากรีก (Septuagint) ซึ่งแปลในช่วงศตวรรษที่ 2-3 ก่อนคริสตกาล อันที่จริงแล้วคำว่า “คนพลัดถิ่น” ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลฉบับแปลเป็นภาษากรีกเพียง 2 ครั้งเท่านั้น ในภาคแรกของพระคัมภีร์ฮีบรูไบเบิล ซึ่งเป็นส่วนของหนังสือโทราห์ (Torah) เล่มที่ 5 “เฉลยธรรมบัญญัติ” บทที่ 28 ข้อที่ 25 (Deuteronomy 28:25) ที่กล่าวว่าชาวยิวโบราณได้รับการเตือนว่าหากไม่เชื่อในบัญชาของพระเจ้า “พระเจ้าจะลงทัณฑ์พวกท่าน... พวกท่านจะกลายเป็นคนพลัดถิ่นไปอยู่ในทั่วทุกอาณาจักรบนโลกนี้” และปรากฏในบทที่ 30 ข้อที่ 4 (Deuteronomy 30: 4) ที่กล่าวว่า “เมื่อท่านให้คำมั่นสัญญา พระเจ้าจะรวบรวมพวกท่านจากหมู่คนพลัดถิ่น ถ้าท่านหันกลับคืนสู่พระเจ้า” พระคัมภีร์กล่าวถึงการลงโทษชาวยิวที่ไม่เชื่อในพระเจ้า จนเกิดความพลัดพราก พลัดถิ่น และนำมาซึ่งการโหยหาต้องการกลับคืนสู่มาตุภูมิ แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับชาวยิวผู้เลือกที่จะอยู่ต่อไปในดินแดนอาศัย (hostland) อย่างคนพลัดถิ่น (Evans, 2009: 1-3) แบบแผนการเนรเทศและการกลับคืนของคนพลัดถิ่นเช่นนี้อยู่ภายใต้หลักปรัชญาแบบ “นิยัตินิยม/ลัทธิบังการ” (determinism) ที่มองว่ามนุษย์เป็นผู้ถูกกำหนด ไม่ได้มีเจตจำนงเสรี (freewill) ที่จะตัดสินใจเลือกได้อย่างเป็นอิสระ

ต่อมา “Diaspora”⁷ ได้พัฒนาเป็นแนวคิดทางสังคมศาสตร์ที่อ้างถึงกรณีการขับไล่ชาวยิวออกจากดินแดนศักดิ์สิทธิ์ มีนัยยะของการถอนราก กัดซี่ขี้เหง และเจ็บปวดในการปรับตัวเมื่อเข้าไปอยู่ดินแดนใหม่ที่เจ้าของดินแดนไม่ไว้วางใจ

⁶ คำว่า diaspora มีการแปลเป็นภาษาไทยว่า “คนพลัดถิ่น” แต่นักวิชาการบางท่านยังไม่พอใจกับคำแปลนี้มากนัก เนื่องจาก diaspora มีลักษณะเป็นองค์รวมที่นับเป็นหน่วยเดียว (collective) ของ “กลุ่มชนหรือชุมชน” ไม่ใช่ “ปัจเจก” นอกจากนี้คำว่า “Diaspora” (ขึ้นต้นด้วย D) และ “diaspora” (ขึ้นต้นด้วย d) ถูกใช้ในความหมายที่ต่างกัน โดยคำว่า “Diaspora” มีความหมายเฉพาะ หมายถึงคนพลัดถิ่นชาวยิวที่ถูกขับไล่ออกจากกรุงเยรูซาเล็มเมื่อ 587-86 ปีก่อนคริสตกาล หลังจากวิหารศักดิ์สิทธิ์ถูกทำลายโดยจักรวรรดิบาบิโลน ส่วนคำว่า “diaspora” หมายถึง คนพลัดถิ่นทั่วไปที่พลัดพรากกระจัดกระจายออกจากถิ่นกำเนิดด้วยเหตุผลที่หลากหลายไปอยู่ตามประเทศต่างๆ ทั่วโลก

⁷ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับพัฒนาการและข้อถกเถียงของแนวคิดคนพลัดถิ่นใน มนต์ชัย ผ่องศิริ และมนต์ชัย ทองอยู่ (2556)

คนพลัดถิ่นเหล่านี้ค่อยๆ ปรับตัวจนสามารถสร้างศูนย์กลางวัฒนธรรมของตนเอง และธำรงรักษาไว้อย่างต่อเนื่อง ปฏิเสธที่จะละทิ้งอัตลักษณ์ของตน ปลุกฝังความคึกคักคืนสู่มาตุภูมิ (homeland) โดย William Safran ได้นำเสนอเกณฑ์พิจารณาอัตลักษณ์ร่วมของคนพลัดถิ่น 7 ประการ ดังนี้ 1) ถูกขับออกจากถิ่นกำเนิดไปอยู่ต่างแดน 2) ยังคงรักษาความทรงจำร่วมของถิ่นกำเนิด 3) ไม่ได้รับการยอมรับโดยสมบูรณ์จากประเทศอาศัย 4) ถือว่ามาตุภูมิคือบ้านที่แท้จริงที่ลูกหลานผู้สืบทอดจะต้องกลับไป 5) มีความสัมพันธ์กับมาตุภูมิอย่างต่อเนื่อง 6) อยู่รวมกันในกลุ่มชนที่ชัดเจน รักษาวัฒนธรรมของบรรพบุรุษเอาไว้ได้ และ 7) มาตุภูมิมีความสำคัญต่อวิถีปฏิบัติเชิงสถาบันของพวกเขา (Safran, 2005: 36-37)

นักวิชาการหลายท่านถกเถียงกับเกณฑ์พิจารณาคนพลัดถิ่นของ Safran ว่าเป็นนาฏกรรมที่ยึดติดกับแหล่งกำเนิด (fixed origins) แม้ว่าสำนึกของคนพลัดถิ่นปรารถนาที่จะ “กลับบ้าน” แต่ไม่ได้หมายความว่าคนพลัดถิ่นทั้งหมดมีอุดมการณ์ที่มั่นคงว่าจะกลับบ้าน (Brah, 1996: 117) หรือวิพากษ์ว่าเป็นเกณฑ์ที่คับแคบ ยึดติดกับตัวแบบคนพลัดถิ่นชาวยิวมากเกินไป (Cohen, 1997: 22-23) นอกจากนี้ยังถกเถียงว่าควรทบทวนฐานคติที่เคยมองการพลัดถิ่นตามแบบแผนการอพยพหรือลี้ภัย ซึ่งให้ความสำคัญกับเพียงการเคลื่อนย้ายผู้คนข้ามพรมแดนเท่านั้น เพราะการพลัดถิ่นลักษณะใหม่เกิดจากพรมแดนถูกย้ายข้ามผู้คนไป (border displacement) ดังเช่นกรณีการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในอดีต ได้ทำให้ชาวรัสเซีย 25 ล้านคนกลายเป็นคนพลัดถิ่นอย่างไม่ตั้งใจเพียงชั่วข้ามคืน ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องศึกษากระบวนการก่อรูปของคนพลัดถิ่นในลักษณะใหม่และนิยามคนพลัดถิ่นเสียใหม่ด้วย (Voutira, 2006: 380) หรือหากนิยามคนพลัดถิ่นด้วยแนวคิดเชิงพื้นที่ คนพลัดถิ่นจัดเป็น “ชุมชนชาติพันธุ์ที่ถูกแบ่งแยกโดยพรมแดนรัฐ” (Brubaker, 2005: 5) ข้อถกเถียงของ Voutira และ Brubaker สอดคล้องกับกรณี “ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี” ที่กลายเป็น “คนพลัดถิ่นผู้ตกเป็นเหยื่อ” ของการเคลื่อนย้ายเขตแดนประเทศแล้วเราควรเรียกไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีว่าอย่างไร ผู้เลือกที่จะอยู่อย่าง “คนพลัดถิ่น” หรือว่า “คนท้องถิ่น” ?

ผู้เขียนได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบบการศึกษาเฉพาะกรณี (case study approach) ที่ให้ความสำคัญกับสิ่งที่ถูกศึกษา (case) ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง (ชาย โพธิ์สิตา, 2550: 162-163) โดยผู้เขียนได้ติดตามกรณีศึกษาที่เป็น “ไทยพลัดถิ่นคืนถิ่นในสังคมไทย” กลับไปเยี่ยมชุมชนเดิมที่จากมาคือบ้านสิงขร ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตปกครองตะนาวศรี (หรือตะนาวีย) ประเทศพม่า เพื่อศึกษา ไทยพลัดถิ่นในชุมชนเดิมว่ามียุทธศาสตร์การดำรงชีพอย่างไร ทำไมไทยพลัดถิ่นกลุ่มหนึ่งจึงเลือกที่จะหนีภัยจากการถูกคุกคามกดขี่โดยรัฐบาลทหารพม่าเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ในขณะที่ไทยพลัดถิ่นอีกลกลุ่มหนึ่งกลับเลือกที่จะอดทนสืบทอดอยู่ในชุมชนเดิมต่อไป

ตะนาวศรี...ถิ่นกำเนิด (Place of Origin)

ภาพในจินตนาการถึง “บ้านถิ่น” (home) คือสถานที่ที่เรายังคงมีความรู้สึกคุ้นเคยหลงเหลืออยู่ แม้ว่าในช่วงขณะหนึ่งอาจจะทำให้รู้สึกแปลกแยกก็ตาม แต่ว่า “ความรู้สึกเหมือนอยู่บ้าน” ก็ยังคงมีอยู่เมื่อเราได้หวนกลับมา คำว่า “diaspora” มาจากภาษากรีกหมายถึง “การกระจายออกจาก” (dispersion from) ดังนั้น คำนี้จึงแฝงนัยยะของศูนย์กลาง สถานที่ หรือ “บ้าน” ซึ่งเหตุการณ์การพลัดพรากได้เกิดขึ้น สำหรับคนพลัดถิ่นแล้ว “บ้าน” ได้กลายเป็นเพียงสถานที่ในจินตนาการที่ไม่อาจหวนกลับคืน (a place of no return) ถึงแม้ว่าพวกเขาอาจจะกลับไปเยี่ยมเยือนในฐานะเป็นสถานที่ทางภูมิศาสตร์ได้ก็ตาม ดังนั้น “บ้าน” จึงเป็นเสมือน “สถานที่ดั้งเดิมที่จากมา” หรือ “ถิ่นกำเนิด” (place of origin) (Brah, 1996: 4, 178, 188) จากมุมมองนี้สำหรับไทยพลัดถิ่นแล้ว ตะนาวศรีจึงเป็น “บ้านหรือถิ่นกำเนิด” ของไทยพลัดถิ่นนั่นเอง

“ตะนาวศรี” หรือในภาษาอังกฤษคือ Tenasserim แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อตามเสียงเรียกในภาษาพม่าว่า Tanintharyi นอกจากนี้ยังถูกเรียกในหลายชื่อแตกต่างกันไปตามที่เขียนไว้ในเอกสารของชาวยุโรปที่เดินทางเข้ามา ชาวสยามเรียกชื่อเมืองนี้ว่า Tanaosi มีรากศัพท์มาจากคำภาษามาลาย 2 คำ คือ คำแรก

“ตะนาห์” (Tanah) แปลว่า “เมืองหรือประเทศ” (country) ซึ่งในภาษาสยาม คือ “ตะนาว” (Tanao) สันนิษฐานว่ามาจากคำสันสกฤตซึ่งมีความหมายเหมือนกัน และ **คำที่สอง** “ศรี” (sri) แปลว่า “เจริญรุ่งเรือง โอบอ้อมอารี สวยงาม โอ้อำ เจิดจรัส” ซึ่งในภาษาสยามก็มีความหมายเช่นเดียวกัน (Anderson, 1890: 12-14) ดังนั้น แปลคำโดยรวมแล้ว “ตะนาวศรี” จึงแปลว่า “*เมืองที่สวยงามเจิดจรัสรุ่งเรือง*” ชื่อของเมืองได้สร้างความหวังว่าไทยพลัดถิ่นหรือชาวสยามในตะนาวศรี จะดำรงชีพอย่างอยู่เย็นเป็นสุขบนผืนแผ่นดินนี้... แต่ดูเหมือนว่าตะนาวศรีแทบไม่เคยว่างเว้นจากสงครามเลยจนกระทั่งปัจจุบัน

บันทึกประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึง “ไทยพลัดถิ่น” หรือชาวสยามในดินแดนตะนาวศรี พบในเอกสารที่แปลเป็นหนังสือเรื่อง “สำเภาภษัตริย์สุลัยมาน” (The Ship of Sulaiman) เป็นบันทึกของออลักษณ์คณะราชทูตเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับกรุงสยาม ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ระหว่างวันที่ 27 มิถุนายน ค.ศ. 1685 ถึงวันที่ 14 พฤษภาคม ค.ศ. 1688 ซึ่งบันทึกว่า “...ตะนาวศรีเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์ มีพลเมืองประมาณห้าหมื่นคน เป็นชาวสยาม...” (ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, 2527: 10)

เรารู้จักตะนาวศรีในฐานะดินแดนที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสยามที่สูญเสียไปให้กับพม่า แต่ปัจจุบันดินแดนที่กล่าวถึงนี้เป็นเมืองเล็กๆ (township) อยู่ในเขตปกครองตะนาวศรี (Tenasserim Division or Tanintharyi Region) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้สุดของประเทศพม่า ไทยพลัดถิ่นยืนยันว่าตะนาวศรีเป็น “บ้านเกิดเมืองนอน” (home or place of origin) เพราะไทยพลัดถิ่นหรือชาวสยามเป็นผู้สร้างเมืองตะนาวศรีขึ้นมา ในบันทึก The British Burma Gazetteer เล่มที่ 2 ก็กล่าวถึงการก่อตั้งเมืองและหลักเมืองตะนาวศรีว่า “...ชาวสยามเป็นผู้สร้างเมืองในปี ค.ศ. 1373 (พ.ศ. 1916) ซึ่งมีหลักเมืองที่ทำด้วยหิน อันเป็นจารีตประเพณีในการยืนยันและเพื่อเป็นอนุสรณ์ของการสร้างเมือง หลักเมืองนี้เป็นหินเรียบ ไม่มีอักษรภาษาใดสลักอยู่ แต่ตามตำนานการสร้างหลักเมืองของชาวพม่ากล่าวว่ามีการนำผู้หญิงมาฝังทั้งเป็นใต้หลักเมืองนี้ สังเวทให้แก่เทพเจ้า เพื่อความสำเร็จเจริญรุ่งเรืองของเมืองในอนาคต...” (Spearman, 1879: 707)

ในขณะที่เรื่องเล่าของไทยพลัดถิ่นมีทั้งสอดคล้องและทำทาบกับบันทึกดังกล่าวข้างต้น เรื่องเล่าและตำนานเหล่านี้มักเชื่อมโยงกับความศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติอยู่ด้วย โดยห่อหุ้มแก่นแกนของเรื่องเอาไว้ ทำหน้าที่คล้าย “เปลือก” ที่เก็บรักษาให้ “หัวใจหรือสาระ” ของเรื่องให้อยู่คงอยู่สืบทอดต่อมาแบบ “มุขปาฐะ” (oral tradition) หรือการบอกเล่าสืบทอดแบบปากต่อปาก เรื่องเล่าลักษณะนี้ได้สืบทอดจากบรรพบุรุษมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน

“...ที่หลักเมืองตะนาวศรี มีตัวหนังสือภาษาไทยเขียนว่า ‘มัน อยู่ คง’ เขาเอาผู้หญิงที่ท้องในราวแปดเดือนที่ชื่อนี้ฝังทิ้งเป็นไปกับหลักเมือง ตอนที่เลือกคนไปฝังเขาจะเรียกชื่อมัน ชื่ออยู่ ชื่อคง ถ้าเราไม่ชานก็ไม่เป็นอะไร แต่ถ้าใครชาน เขาก็ถือว่าเราเต็มใจไป เวลาหาคนเขาก็ไปทางนี้คนหนึ่ง ไปทางโน้นคนหนึ่ง พอได้คนแล้วตอนค่ำเขาก็จะสักชื่อคนนั้นเอาไว้ที่ตัว แล้วก็เขียนชื่อคนนั้นเอาไว้ที่เสาหลักเมืองด้วย...หลักเมืองนี้ถอนไม่ได้ ศักดิ์สิทธิ์มาก เดียวนี้พวกพม่าก็เลยเอาปูนมาฉาบทับตัวหนังสือไทยไว้...” (ประกอบ ถิ่นไทย [ชื่อสมมติ], 2554)

แม้ว่าในปัจจุบันตะนาวศรีจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศพม่าไปแล้วก็ตาม แต่ไทยพลัดถิ่นยังคงอยู่รวมกันเป็นชุมชน ชำรงรักษาอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” (Thainess) เอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่นมาจนถึงปัจจุบัน แก่นนำเครือข่ายไทยพลัดถิ่นเล่าว่า “...คนไทยพลัดถิ่นรักชาติยิ่งกว่าคนที่เสียอีก เพราะคนไทยพลัดถิ่นอยู่ที่ไหน รูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีทุกบ้าน แม้ตอนที่อยู่ฝั่งพม่าก็มีทั้งรูปสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระที่นั่ง จะมีหมดทุกบ้าน...” (อภัย จิตอาสา [ชื่อสมมติ], 2554) นอกจากนี้ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่นยังบอกถึงเอกลักษณ์ของบ้านคนไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีว่า “...บ้านทุกหลังจะมีศาลอยู่ 2 หลัง หลังหนึ่งเป็น ‘ศาลเจ้าที่’ เป็นศาลหลังเดียวมี 6 เสา และมีบันได 7 ขั้น อีกหลังหนึ่งเป็น ‘ศาลพระภูมิ’ มีเสาเดียว จริงๆ แล้วศาลพระภูมิเปรียบเสมือนวิมานลอยอยู่ในอากาศ ต้องไม่มีเสาเลย แต่เราสร้างให้ลอยอยู่ในอากาศไม่ได้ ก็เลยต้องเอาเสามาค้ำศาลไว้ ถ้าเป็นบ้านคนพม่าจะไม่มีศาลอะไรเลย...” (ประกอบ ถิ่นไทย [ชื่อสมมติ], 2554)

“เรื่องเล่า” เหล่านี้เป็นเครื่องมือเชื่อมโยงร้อยรัดไทยพลัดถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งร่องรอย “ความหวัง” ว่าสักวันหนึ่งตะนาวศรีจะกลับคืนมาเป็นของไทย พวกเขา

จะได้มี “ความรู้สึกเหมือนอยู่บ้าน” อีกครั้ง แม้ว่าในช่วงขณะหนึ่งอาจจะรู้สึกแปลกแยกกับดินแดนนี้ก็ตาม แต่ในที่สุดสิ่งที่ไทยพลัดถิ่นเฝ้ารอคอยอย่างมีความหวังก็ยังคงเป็นเรื่องในจินตนาการเท่านั้น ดังที่แกนนำเครือข่ายไทยพลัดถิ่นแล้วว่า “...ไทยพลัดถิ่นทุกคนคิดว่าตะนาวศรีแต่เดิมเป็นของไทย วันใดวันหนึ่งทางการไทยจะต้องไปเอาดินแดนกลับคืนมา แต่ผลสุดท้ายก็รู้ว่ามันเอาคืนยาก...” (อภัย จิตอาสา [ชื่อสมมติ], 2554)

ตะนาวศรี...เมืองที่สวายงามเจิดจรัสรุ่งเรือง ?

ถึงแม้ว่าตะนาวศรีจะเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ก็ตกอยู่ท่ามกลางภาวะสงครามมาโดยตลอดนับตั้งแต่ชาวสยามได้เริ่มก่อตั้งเมืองนี้ขึ้นมา ก่อนจะถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ตะนาวศรีเคยอยู่ภายใต้การปกครองของทั้งพม่า มอญ และสยาม จนกล่าวกันว่า “...ประชาชนในตะนาวศรีแทบไม่มีเวลารับรู้ว่ตนตกอยู่ใต้การปกครองของใคร เพราะบางครั้งก็เป็นดินแดนของพม่า แต่บางครั้งก็เป็นดินแดนของสยาม...” (Meyer, 1908a: 279)

Sir John Bowring กล่าวถึงบันทึกของนักประวัติศาสตร์ที่เดินทางเข้ามาในสยาม ชื่อ Van Schenten เมื่อปี ค.ศ. 1636 (พ.ศ. 2179 ในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง) โดยกล่าวถึงการทำสงครามระหว่างสยามกับมอญและพม่าว่า “...กษัตริย์แห่งพะโค (มอญ) และอังวะ (พม่า) มักทำสงครามกับกษัตริย์แห่งสยามอยู่บ่อยครั้ง เพราะเห็นว่ามีคามเข้มแข็งเท่าเทียมกัน จึงมักเกิดข้อพิพาทเรื่องอาณาเขต ทำให้ชายแดนของทั้งสองอาณาจักรไม่เคยหยุดทำสงครามต่อเนื่องกันยาวนานพอ 2-3 ปี จนดูเหมือนมีแต่ซากปรักหักพังและถูกปล่อยทิ้งให้รกร้าง...” (Bowring, 1857: 98) สอดคล้องกับในบันทึก The East India Gazetteer ที่กล่าวถึงเมืองตะนาวศรีว่าในประวัติศาสตร์นั้นส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับสยามและพะโค ต่อมาในปี ค.ศ. 1759 (พ.ศ. 2302) พม่าก็เริ่มผลัดเข้ามายึดครอง หลังจากนั้นมาเมืองขนาดใหญ่ที่เคยมีประชากรอยู่หนาแน่น ก็เหลือแต่กองซากปรักหักพังเกือบทั้งเมือง (Hamilton, 1815: 805-806)

มาจนถึงปัจจุบันดินแดนแห่งนี้ก็ยังคงตกอยู่ในภาวะสงคราม ระหว่างทหารพม่ากับกองกำลังชนกลุ่มน้อยตามแนวตะเข็บชายแดนไทย-พม่า เพราะความไม่ไว้วางใจจากเจ้าของดินแดน ทหารพม่าจึงเข้ามาคุกคามและควบคุมชุมชนไทยพลัดถิ่นหรือชาวสยามในตะนาวศรี แขนงนำเครือข่ายไทยพลัดถิ่นจังหวัดประจวบคีรีขันธ์เล่าถึงความเจ็บปวดจากการถูกกดขี่ข่มเหงในครั้งนั้นว่า

“...ช่วงปี 2530 พวกชนกลุ่มน้อยเห็นว่าหมู่บ้านเรามีคนเยอะ เป็นแหล่งหากินได้ ก็บังคับให้เราส่งเสบียงให้ พอพวกพม่ารู้ว่า มีชนกลุ่มน้อยเข้ามาอาศัยเรากิน ก็เข้ามาปราบ... คนไทยที่นั่นถูกกดขี่จากทั้งกะเหรี่ยง ทั้งพวกนักศึกษา ทั้งทหารพม่า มาตอนหลังก็มีพวกคอมมิวนิสต์พม่าเข้ามาอีกกลุ่มหนึ่ง พวกคอมมิวนิสต์เข้ามาได้ไม่นานเท่าไร ก็มีพวกมอญเข้ามา แล้วกะเหรี่ยงก็เข้ามา ต่อมาพวกมุสลิมของพม่าก็เข้ามาอีก รวมแล้วพวกที่เข้ามาหมู่บ้านเราก็มีกะเหรี่ยง นักศึกษาคอมมิวนิสต์ มอญ มุสลิม รวม 5 พวกที่เข้ามา ถ้ารวมพวกพม่าที่เข้ามาปราบพวกนี้ด้วยก็เป็น 6 พวก คนพวกนี้คนไทยต้องเลี้ยงทั้งหมด มาขออะไรก็ต้องให้ แล้วก็ต้องปิดไม่ให้ทหารพม่ารู้อีก ถ้าทหารพม่ารู้จะเข้ามาฆ่ามาเผาบ้าน ไม่ใช่แค่เผาบ้านวัดมันก็เผา หลังจากนั้นก็เลยหนีกันมาเลย พวกทรัพย์สินอะไรที่ขายได้ก็ขาย อะไรที่ขายไม่ได้ก็ต้องทิ้งไป บ้านช่องก็ต้องทิ้งไปเลย...” (จรัส สิงขร [ชื่อสมมติ], 2554)

“ตะนาวศรี” ชื่อของเมืองที่มีความหมายว่า “เมืองที่สวยามเจิตจรัสรุ่งเรือง” ซึ่งได้สร้างความหวังถึงความอยู่ดีมีสุขให้กับผู้คนที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานในเมืองนี้ แต่ดูเหมือนว่าตะนาวศรีแทบไม่เคยว่างเว้นจากสงครามติดต่อกันเป็นเวลานาน เนื่องจากเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นเมืองท่าที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต สยาม มอญ และพม่า จึงต่างทำสงครามเพื่อแย่งชิงครอบครองเมืองแห่งนี้มาตลอด จนเกือบทั้งเมืองเหลือแต่กองซากปรักหักพัง จนกระทั่งมีการปักปันเขตแดนระหว่างอาณานิคมอังกฤษในพม่ากับราชอาณาจักรสยามในปี พ.ศ. 2411 ได้ทำให้ชุมชนชาวสยามในตะนาวศรีเปลี่ยนสถานะจาก “คนท้องถิ่น” กลายเป็น “คนพลัดถิ่น” ต้องเจ็บปวดในการปรับตัวกับสถานะใหม่ใน “บ้าน” ที่กลายเป็นดินแดนของคนอื่น ประกอบกับการสู้รบที่ยืดเยื้อระหว่างกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic non-state armed groups) กับกองทัพของรัฐบาลทหารพม่ามานานกว่า 50 ปี (IDMC, 2013)

ทำให้เจ้าของดินแดน (ใหม่) ไม่ไว้วางใจ จึงเข้ามาควบคุมและกดขี่ชุมชนไทยพลัดถิ่น ทำให้ไทยพลัดถิ่นบางกลุ่ม “เลือกที่จะหนี” ขณะที่บางกลุ่ม “เลือกที่จะอยู่” ทั้งๆ ที่ ตะนาวศรีแทบไม่เคยว่างเว้นจากสงครามก็ตาม เพราะไทยพลัดถิ่นยืนยันว่า ตะนาวศรีเป็น “บ้าน” หรือ “ถิ่นกำเนิด” ของพวกเขา

บริบทตะนาวศรีในปัจจุบัน

ปัจจุบันพม่าแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 รัฐ และ 7 เขตปกครอง โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นอาศัยอยู่จะมีหน่วยบริหารพื้นที่เป็น “รัฐ” (state) ส่วนพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นชาวพม่าอาศัยอยู่จะมีหน่วยบริหารพื้นที่เป็น “เขตปกครอง” (division) ปัจจุบัน “ตะนาวศรี” มีการบริหารพื้นที่แบบเขตปกครอง แบ่งเป็น 3 อำเภอ (district) คือ ทวาย มะริด และเกาะสอง ประกอบด้วยเมืองเล็กๆ (township⁸) 10 เมือง มีพื้นที่ทั้งหมด 43,328 ตารางกิโลเมตร ประชากร 1,713,447 คน (UNHCR, 2014) ประชากรไทยพลัดถิ่นในเขตปกครองตะนาวศรีก่อนปี พ.ศ. 2530 มีประมาณ 41,258 คน ปัจจุบัน 3 ใน 4 ของไทยพลัดถิ่นกลุ่มนี้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ฝั่งไทยในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และระนอง (จิรัฐภูมิ เสนาคำ, 2550)

พม่าได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งกับกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ มาตั้งแต่หลังได้รับเอกราชจากอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2491 มีกองกำลังมากกว่า 30 กลุ่ม ชาติพันธุ์ที่ยังคงเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลทหารพม่า ชาวบ้านที่เป็นชนกลุ่มน้อย ล้วนได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งนี้ เพราะทุกกลุ่มที่อยู่ในความขัดแย้ง ต่างเข้ามาขูดรีดชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ควบคุม ในฐานะเป็นแหล่งเสบียง แรงงาน และเป็นฐานเกณฑ์กำลังพล

ช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1960 กองทัพพม่าใช้ยุทธศาสตร์ปราบปรามกลุ่มต่อต้านเรียกว่า “ยุทธศาสตร์ตัดสี่” (four cuts) โดยตัดการเข้าถึงของกองกำลังกลุ่ม

⁸ “ตะนาวศรี” เป็นทั้งชื่อของเขตปกครอง (division) เมืองเล็กๆ (township) และตัวเมือง (town) ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีที่ยังรักษาอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” เอาไว้ที่กล่าวถึงในบทความนี้ หมายถึง ตะนาวศรีที่เป็นเมืองเล็กๆ (township) ส่วนทวาย มะริด และเกาะสอง ก็เป็นทั้งชื่อของอำเภอ (district) และชื่อของเมืองเล็กๆ (township) ด้วยเช่นกัน

ชาติพันธุ์ใน 4 ด้าน คือ เสบียงอาหาร เงิน ข้าราชการ และคนที่จะถูกเกณฑ์เข้ามาเป็นกองกำลัง ตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา กองทัพพม่าได้รวมเอา นโยบาย “พึ่งตนเอง” (self-reliance) เข้าไว้ใน “ยุทธศาสตร์ตัดสิน” ด้วย หน่วยทหารของพม่าจึงต้องหาหนทางปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายด้วยตัวเอง โดยได้รับการจัดสรรเงินเดือนที่ต่ำและการปันส่วนเสบียงอาหารเพียงเล็กน้อย หน่วยทหารพม่าเหล่านี้จึงแก้ปัญหาด้วยการบุกเข้ายึดเสบียงอาหารและที่ทำกินของชาวบ้าน และบังคับเกณฑ์แรงงานชาวบ้านในพื้นที่ขัดแย้งเข้ามาทำงานให้กับหน่วยทหาร (IDMC, 2011)

ในการช่วงชิงพื้นที่นั้น ชาวบ้านถูกบังคับให้ย้ายออกจากพื้นที่ควบคุมของกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งถูกจัดเป็น “เขตสีแดง” ไปอยู่ในพื้นที่ระหว่างแนวสู้รบซึ่งถูกจัดเป็น “เขตสีเทา” และสุดท้ายจะย้ายไปอยู่ในพื้นที่ที่จัดสรรที่รัฐบาลทหารพม่าสามารถควบคุมได้แล้วซึ่งถูกจัดเป็น “เขตสีขาว” คำสั่งให้โยกย้ายก็มักจะมาแบบฉุกเฉินโดยไม่ได้ออกล่วงหน้า ทำให้ชาวบ้านยากที่จะขนทรัพย์สินของตนไปได้ ก่อนที่หมู่บ้านจะถูกเผาทำลาย หลังจากนั้นพื้นที่หมู่บ้านเดิมที่ถูกโยกย้ายก็จะประกาศเป็น “เขตยิงเสรี” (free-fire zones⁹) ชาวบ้านที่ยังคงอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเดิม หลังเกินกำหนดเวลาโยกย้าย จึงเผชิญกับภาวะเสี่ยงอย่างมากที่จะถูกยิง ส่วนกองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่อต้านรัฐบาลก็ได้สร้างภาพลักษณ์ว่าตนเองเป็นผู้ปกป้องชนกลุ่มน้อย แล้วก็เข้ามาอาศัยชาวบ้านในพื้นที่ปฏิบัติการของตนเป็นแหล่งเสบียงอาหาร ข้าราชการ และเกณฑ์กำลังพลด้วยเช่นกัน ชาวบ้านเหล่านี้ก็ต้องยอมให้ผลผลิตและบริการทั้งที่เต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตาม (IDMC, 2011)

เศรษฐกิจและการดำรงชีพของประชากรส่วนใหญ่ในตะนาวศรี คือ “เกษตรกรรม” มีทั้งการทำแบบถาวรและแบบหมุนเวียนในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำตามหุบเขาและบนภูเขา “การประมง” ก็เป็นวิถีการดำรงชีพที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง

⁹ Free-fire zone หรือ เขตยิงเสรี เป็นคำที่ใช้อยู่ในประเทศพม่า หมายถึง พื้นที่หมู่บ้านเดิมที่ชาวบ้านถูกโยกย้าย ซึ่งทหารพม่ากำหนดให้เป็นเขตอันตราย หากพบชาวบ้านคนใดกลับเข้าไปในเขตดังกล่าวสามารถยิงได้ทันที โดยทหารพม่าจะแบ่งเขตความเข้มข้นของ “เขตยิงเสรี” ออกเป็น 3 เขต คือ “เขตสีแดง” หมายถึง เขตที่ยิงได้ทุกกรณี “เขตสีเทา” หมายถึง เขตยิงได้บางกรณี และ “เขตสีขาว” หมายถึง เขตห้ามยิง เป็นพื้นที่จัดสรรซึ่งทหารพม่าสามารถควบคุมได้ (สาละวินนิวส์, 2557)

เนื่องจากเขตปกครองตะนาวศรีมีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลอันดามันยาวตลอดจนถึงตอนใต้สุดของประเทศ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่ถูกโต้แย้งอย่างมาก คือ การปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันในแปลงปลูกขนาดมหึมาบริเวณพื้นที่ราบลุ่มทางตอนใต้ ซึ่งเป็นประเด็นความขัดแย้งที่ซ่อนอยู่ในตะนาวศรี ด้วยกลวิธี (tactic) เข้ายึดครองที่ดินและเก็บภาษีตามอำเภอใจจากทั้งหน่วยทหารของพม่าและกะเหรี่ยง¹⁰ ได้เปลี่ยนสภาพที่ทำกินของชาวบ้านไปเป็นแปลงเกษตรขนาดใหญ่เพื่อปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมัน ประกอบกับการเป็นดินแดนที่มีประชากรอยู่อาศัยค่อนข้างเบาบาง ทำให้การผนวกรวมแปลงปลูกเข้าด้วยกันทำได้ง่ายกว่ารัฐอื่นๆ แต่ก็นำมาซึ่งปัญหาตามมาอีกมากมาย เช่น การลดลงของพื้นที่ป่า การพลัดถิ่น และการแย่งกันเข้ายึดครองที่ดิน เป็นต้น นอกจากนี้ “การทำเหมืองแร่” ก็เป็นปัจจัยขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สำคัญ เนื่องจากตะนาวศรีเป็นแหล่งทรัพยากรอุตสาหกรรมที่อุดมสมบูรณ์ สามารถผลิตแร่ดีบุกและทังสแตน์ได้มากถึง 2 ใน 3 ของทั้งหมดในพม่า แต่ทว่าอุตสาหกรรมเหมืองแร่ แปลงปลูกพืชขนาดใหญ่ รวมถึงการวางท่อก๊าซส่วนใหญ่เป็นของบรรษัทข้ามชาติที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่นี้นานมาแล้ว ในปัจจุบันมีโครงการทำเรื่อน้ำลึกและเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย ซึ่งเป็นแผนการลงทุนขนาดใหญ่ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของตะนาวศรี เพื่อให้พม่ายุติการเป็นจุดอ่อนที่เชื่อมสู่ระเบียงอุตสาหกรรมในภูมิภาคอาเซียน (South-East Asian Industrial Corridor) จึงเป็นเรื่องที่ยากจะคาดเดาว่าผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่เหล่านี้ จะทำให้การดำรงชีพของประชาชนในท้องถิ่นดีขึ้นหรือแย่ลง (UNHCR, 2014) บริบทของตะนาวศรีดังกล่าวมาส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีอย่างมาก

การ “เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่น : ไทยพลัดถิ่นบ้านทรายขาว

ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีต้องเลือกวิธีการดำรงชีพหรือมียุทธศาสตร์การดำรงชีพอย่างไร หลังจากเปลี่ยนสถานะจาก “คนท้องถิ่น” กลายเป็น “คนพลัดถิ่น”

¹⁰ หน่วยทหารของพม่าที่เรียกว่า Tatmadaw และกองกำลังของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union: KNU)

ระหว่างที่ผู้เขียนกำลังทำวิจัยเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การดำรงชีพของไทยพลัดถิ่นถิ่นในสังคมไทยอยู่นั้น ได้มีโอกาสสัมภาษณ์ไทยพลัดถิ่นที่ยังอยู่ในฝั่งพม่าซึ่งเดินทางมาเยี่ยมพี่สาวที่เป็นไทยพลัดถิ่นที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยอยู่ในฝั่งไทย ท่านเล่าให้ฟังว่า“...เดินทางมาเยี่ยมพี่สาว ก็เลยถือโอกาสมาตรวจสุขภาพด้วย เพราะไอเป็นเลือด ทำงานหนักไม่ได้ ตั้งแต่พี่สาวเข้ามาอยู่ฝั่งไทย 5 ปีแล้วเพิ่งได้มาเยี่ยมเป็นครั้งแรก มีคนไทยข้ามมาเที่ยวตลาดนัดที่ด่าน บางคนก็มาขายของ บ้างก็มาเยี่ยมญาติ บางคนซื้อของจากตลาดที่ฝั่งไทยเอากลับไปขายที่ฝั่งพม่า รถก็เอามาจอดไว้ที่ด่านพม่า ถ้าใครมีใบ ตม. ก็เอารถข้ามมาฝั่งไทยได้แต่ต้องกลับไปก่อนด่านปิด...” (ละออง สุดใจ [ชื่อสมมติ], 2554)

ไทยพลัดถิ่นทั้งในฝั่งไทยและพม่ายังคงมี “การดำรงชีพข้ามพรมแดน” ทั้งเป็นการเข้ามาเยี่ยมเยือน ญาติพี่น้อง การซื้อขาย ขนส่งสินค้า นอกจากนี้ไทยพลัดถิ่นในฝั่งพม่ายังเข้ามารับการรักษายาบาลในโรงพยาบาลในฝั่งไทยอยู่เป็นประจำ เนื่องจากบริการด้านสาธารณสุขของไทยดีกว่าของพม่ามาก ชุมชนไทยพลัดถิ่นในพม่ายังมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง สามารถรักษาเครือข่ายที่แสดงอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” เอาไว้ได้อย่างมั่นคง ดังที่พ่อละอองเล่าถึงวัดบ้านสิงขรว่าเป็นศูนย์กลางทุนทางสังคมของชุมชนไทยพลัดถิ่นที่นี่ ถึงแม้ต้องใช้เวลาเดินทางกว่า 4 ชั่วโมง เป็นระยะทางกว่า 10 กิโลเมตรก็ตาม

“...พระที่วัดก็เป็นพระไทยแต่อยู่ที่บ้านสิงขร ถ้าจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก็ต้องไปที่บ้านสิงขร ส่วนใหญ่ก็จะไปทอดกฐิน สารทเดือนสิบ เข้าพรรษา ออกพรรษา ก็ไปทุกครั้ง ต้องไปนอนพักที่บ้านญาติเพราะกลับมาบ้านทรายขาวไม่ทัน พิธีกรรมต่างๆ ก็เหมือนกันกับฝั่งไทย... ปัจจุบันที่บ้านทรายขาวมีพม่ามากกว่าคนไทย ทหารเข้ามาบังคับให้คนไทยไปแบกอวรุชแบกเสบียงก็ยังมีอยู่แต่มีน้อย ไม่เหมือนเมื่อก่อน โดนเกณฑ์ไปแบกกระสุน แบกเสบียง คนไทยต้องไปตายกันมาก คนที่ทนไม่ไหวก็ต้องหนีมาทั้งหมด...” (ละออง สุดใจ [ชื่อสมมติ], 2554)

พ่อละอองได้เล่าถึงการเข้ามาดูแลสุขภาพชุมชนไทยพลัดถิ่นโดยทหารพม่า เช่น บังคับให้ไทยพลัดถิ่นไปแบกเสบียง อวรุช ยุทธภัณฑ์ต่างๆ ในการสู้รบกับชนกลุ่มน้อยตามตะเข็บชายแดน เป็นต้น ทำให้ไทยพลัดถิ่นบางกลุ่มจึง “เลือกที่จะหนี”

เข้ามาอยู่ฝั่งไทย ซึ่งพ่อละเองก็เคยมีประสบการณ์อพยพเข้ามาอยู่ฝั่งไทยแล้วเช่นกัน

“...เคยพาครอบครัวหนีเข้ามาฝั่งไทยทางช่องซี ตอนนั้นเข้ามาทางด้านสิงขรไม่ได้ พม่าดักเอาไว้ หลังจากอพยพเข้ามาอยู่ได้ 2 ปี ก็ต้องกลับไปอยู่พม่า เพราะไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง เงินทองก็ไม่มี พอกลับไปอยู่บ้านที่ฝั่งพม่า ก็ต้องย้ายบ้านออกมาอยู่นอกสวน ทางทหารพม่ากลัวว่าเราจะให้ที่พักอาศัยแก่พวกกะเหรี่ยง แต่สวนของเราพม่าไม่ได้ยึดเอาไป ยังเข้าไปดูแลได้ตามปกติ ก็เลยต้องรื้อบ้านหลังเก่ามาสร้างใหม่อยู่ติดกับถนนที่พม่าจัดไว้ให้ มีทหารพม่าปะปนอยู่ตามบ้านเรือนประมาณ 50 คน ถ้าคนพม่าอยากกินอะไรก็มาเอาของเราไปกินหมดไม่ได้ขอ ปลุกผักเอาไว้ข้างบ้านก็เอาไปกิน มาขโมยทั้งเช้าทั้งเย็น เขาไม่กลัวเพราะทหารพม่าเป็นฝ่ายเดียวกับเขา เราก็คงไม่รู้อะไร...” (ละออง สุดใจ [ชื่อสมมติ], 2554)

ถึงแม้ว่าไทยพลัดถิ่นบางกลุ่ม “เลือกที่จะหนี” เพราะไม่สามารถทนสู่กับการคุกคามกดขี่จากทหารพม่าได้ บางกลุ่มเคยอพยพไปอยู่ฝั่งไทยมาแล้วแต่การตกอยู่ในภาวะ “คนพลัดถิ่น” ในสังคมไทย ทำให้ขาดโอกาสเข้าถึงทุนในการดำรงชีพ จึงเลือกที่จะกลับมาอยู่ในชุมชนเดิมในฝั่งพม่า ถึงแม้จะมีที่ดินทำกิน ได้อยู่กับทุนธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ แต่การ “เลือกที่จะอยู่” ในชุมชนเดิมต่อไป ก็ต้องอดทนกับสถานะถูกคุกคามกดขี่ขูดรีดเหมือนที่เคยประสบมา

“...ปลูกข้าวไร่ไว้ประมาณ 10 ไร่ ก็ยังเอาแรงกันอยู่ ปีหนึ่งก็ได้ข้าว 200 ถัง พม่าเก็บเอาไปปีละ 4 ถัง เราต้องเอาไปให้กำนันพม่าเป็นข้าวเปลือก ถ้าเหลือกินก็เอาไปขาย พวกเนื้อสัตว์ก็ไม่ต้องซื้อไปดักจับหรือซุ่มยิงเอา หมู่บ้านที่อยู่นอกเขตควบคุมของทหารพม่า มีพวกแขกแอบเข้ามาเอาข้าวเป็นประจำ ครอบครัวละหนึ่งกระสอบ ถ้าใครไม่ให้ก็โดนฆ่า แล้วยังต้องให้พวกกะเหรี่ยงอีกปีละ 1 ถัง เป็นข้าวสาร คนไทยที่ยังอยู่ฝั่งพม่าต้องทนอยู่ จะกลับเข้ามาฝั่งไทยก็ไม่ว่าจะทำอะไร...” (ละออง สุดใจ [ชื่อสมมติ], 2554)

ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีจำเป็นต้องยอมทนกับการกดขี่ขูดรีดเช่นนี้ต่อไป เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ จนดูเหมือนว่าทั้งไทยพลัดถิ่นในฝั่งไทยและพม่า ต่างเผชิญกับชะตากรรมไม่ต่างกัน ไม่ว่า “เลือกที่จะอยู่” หรือ “เลือกที่จะหนี” ผลลัพธ์

(outcomes) ของการเลือกแทบไม่แตกต่างกัน เพราะในที่สุดพวกเขาก็ต้อง “ยอมจำ” ให้กับโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

“...รายได้ส่วนใหญ่ก็ได้มาจากการขายข้าว ข้าวก็ขายให้กับคนในหมู่บ้าน คนที่ไม่ได้ปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นคนพม่า คนไทยไม่ค่อยซื้อ จะทำกินกันเองมากกว่า หากก็มีคนมารับซื้ออีกโลกรัมละ 1,000 จ๊าด (ประมาณ 34 บาท) ผลไม้ขายไม่ค่อยได้ ไปหาของป่ามาขาย ก็ขายให้กับคนในหมู่บ้าน เขาซื้อแล้วข้ามมาขายฝั่งไทย... สัตว์ป่าที่ยังมีให้เห็นอยู่ก็มีกิ้ง กวาง หมูป่า หมี เสือ สมเสร็จ วัวป่า ช้างป่าไม่มีให้จับเหมือนสมัยก่อน...” (ละออง สุดใจ [ชื่อสมมติ], 2554)

รายได้ของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีส่วนใหญ่มาจากการขายผลผลิตทางการเกษตร นอกจากนี้ก็มีรายได้จากการขายหมาก ผลไม้ และหาของป่าส่งมาขายฝั่งไทย ซึ่งให้เห็นว่าไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีสามารถเข้าถึงทุนการดำรงชีพได้อย่างไม่มีข้อจำกัด มีที่ดินทำกิน มีป่าอุดมสมบูรณ์สามารถหาของป่าและสัตว์ป่ามาบริโภคหรือขายได้ ซึ่งล้วนเป็นผลผลิตที่ได้มาจากการเข้าถึงทุนธรรมชาติแทบทั้งสิ้น ในขณะที่ไทยพลัดถิ่นในสังคมไทยยังคงมีปัญหาเรื่องการยอมรับและสถานะทางกฎหมาย จึงมีข้อจำกัดในการเข้าถึงทุนธรรมชาติและทุนการดำรงชีพอื่นๆ ด้วยจุดแข็งในข้อนี้ทำให้ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี “เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่นต่อไป แม้จะต้องเผชิญกับภาวะคุกคามจากทหารพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่อยู่ตามตะเข็บชายแดน รวมทั้งจากชาวบ้านพม่าที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันก็ตาม

การ “เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่น : ไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขร

ผู้เขียนได้มีติดตามไทยพลัดถิ่นคืนถิ่นที่เป็นครัวเรือนเป้าหมายในกรณีศึกษา (case) กลับไปเยี่ยมชุมชนเดิมที่จากมา “บ้านสิงขร” จึงได้มีโอกาสสัมภาษณ์ไทยพลัดถิ่นที่นี้หลายครัวเรือน บ้านสิงขรอยู่ห่างจากด่านชายแดนไทยประมาณ 80 กิโลเมตร ในช่วงฤดูฝนเส้นทางค่อนข้างยากลำบาก ถนนเป็นหล่มโคลนเกือบตลอดเส้นทาง ไทยพลัดถิ่นที่นี้เล่าว่าดำรงชีพอยู่ในพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าชุกชุม มีแม่น้ำสำคัญถึง 2 สาย และมีที่ดินทำกินกว้างใหญ่

นับร้อยไร่ ปัจจุบันไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขรยังคงอาศัยทุนธรรมชาติเป็นทุนหลักในการดำรงชีพ และยังคงมีการนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนในฝั่งไทยเป็นประจำ ดังที่ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขรเล่าว่า

“...ปัจจุบันชาวบ้านสิงขร ก็ทำนา ทำสวน พอได้อยู่ได้กิน บางคนก็หาของป่า พวกแก้ง พวกฟาน หรือเป็นปลา เป็นกุ้งแม่น้ำ เอามาขายฝั่งไทย พอขายได้แล้ว ขากลับเราก็นำส้ม น้ำปลา ซื้อของจากฝั่งไทยกลับไปขายที่สิงขร ก็มีบางครั้งที่เราเอาไปขายถึงตะนาวศรี...” (บุญเลิศ เกิดไกล [ชื่อสมมติ], 2555)

ถึงแม้ทรัพยากรธรรมชาติจะอุดมสมบูรณ์ แต่การ “เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่นในตะนาวศรีก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายนัก ต้องมีความอดทนอย่างมากจากการถูกกดขี่ขูดรีดของทหารพม่า สาเหตุที่ไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขรยังเลือกที่จะอยู่ที่นั่นต่อไป นอกจากเป็นเพราะห่วงเรื่องทรัพย์สินแล้ว ยังมีเหตุผลสำคัญก็คือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในบ้านสิงขรที่ยังมีอยู่มาก ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขรท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

“...คนไทยพลัดถิ่นที่ยังอยู่ที่นี้ ต้องเป็นคนอดทนแบบสุดๆ เพราะถูกพม่ากดขี่ทุกอย่าง บางคนก็ทนไม่ไหวก็หนีไปฝั่งไทย แต่ที่ไม่ไปเพราะสมบัติยังมีอยู่ที่นี้หลายอย่าง ทั้งที่ดิน ต้นไม้ บ้าน ควายก็มี เคยไปอยู่ฝั่งไทยมาแล้ว แต่อยู่ได้แค่ 6 เดือนไปอยู่โน่นมันก็สบายดี แต่อยู่ไม่ไหว เพราะต้องทำงานหาเงินทุกวัน ต้องซื้อทุกอย่างแต่อยู่ที่นี่มันยังมีกิน ไม่ต้องไปเข้าป่าก็ยังไม่ต้อง...” (บุญนำ สิงขร [ชื่อสมมติ], 2555)

คำบอกเล่าของพ่อบุญนำทำให้เราเข้าใจได้ว่าการให้ “คุณค่า” กับวิถีการดำรงชีพของชาวตะวันตกกับคนท้องถิ่นแตกต่างกันอย่างไร ดังที่ John Baptista Tavernier (1678) นักเดินทางชาวฝรั่งเศสได้เขียนบันทึกการเดินทางของเขา ซึ่งเสร็จสิ้นในปี ค.ศ. 1670 (พ.ศ. 2213) ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช Tavernier บันทึกว่าเส้นทางที่สั้นที่สุดจากสยามมาถึงตะนาวศรี¹¹ เส้นทาง

¹¹ คือเส้นทางที่ต้องผ่านทางด่านสิงขร ซึ่งเป็นช่องเขาของเทือกเขาตะนาวศรี เป็นด่านที่มีชื่อเรียกมาแต่เดิมว่า “ช่องสันพราน” หรือ “ช่องสันพร้าว” มีลักษณะเป็นช่องทางลัดมาแต่สมัยโบราณ ถูกใช้เป็นช่องทางเดินทัพของไทยและพม่าหลายครั้ง เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขายและการสงครามระหว่างไทยกับพม่า และยังเป็นเส้นทางลัดระหว่างอ่าวไทยกับมหาสมุทรอินเดียอีกด้วย ซึ่งเป็นเส้นทางเดียวกับที่ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีใช้เดินทาง “ข้ามพรมแดน” ไปมาระหว่างไทยกับพม่ามาจนถึงทุกวันนี้

ยากลำบากมาก แต่ก็ยังมีผู้ใช้เส้นทางนี้บ่อยครั้งกว่าเส้นทางเรือของชาวโปรตุเกส ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 ในบันทึกของ Tavernier กล่าวถึงการดำรงชีพของ ผู้คนในแถบนี้ว่า “...เชื้อขำ เกียจคร้าน ยอมอยู่อย่างยากลำบากในดินแดนห่างไกล แทนที่จะออกไปทำงาน...” (Tavernier, 1678: 1) แต่มุมมองของไทยพลัดถิ่นใน ตะนาวศรีกลับมองถึงวิธีการดำรงชีพที่เรียบง่าย ไม่เร่งรีบ มองว่าเงินทองเป็นสิ่งที่ สามารถหาได้โดยไม่ยาก เพียงการขายสัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า หรือขายหมาก ก็สามารถ เปลี่ยนเป็นเงินทองได้มากมาย แต่พวกเขายังพอใจกับการใช้ชีวิตเรียบง่ายใน ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์นี้ ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่นเล่าว่าปัจจุบันสถานการณ์ของบ้าน สิ่งที่ดีกว่าในอดีตมาก การเข้ามาครอบงำของทหารพม่ามีน้อยลง ทำให้ไทยพลัด ถิ่นอยู่อย่างมีความสุขมากขึ้น

“...เมื่อก่อนนี้ ยอว่าแต่คนอื่นเข้ามาเที่ยวหมู่บ้านเลย แม้แต่พวกผมก็ยัง อยู่ลำบาก พอได้ยินเสียงหมาเห่า ก็ต้องวิ่งหนีกันหมด เพราะกลัวถูกทหารพม่าจับ ไปแบกอาวุธ แบกเสบียง แต่เดี๋ยวนี้มาซัก 4-5 ปี หลังจากเขาทำถนนเข้ามา ที่หมู่บ้าน ก็ดีขึ้น ต่างคนต่างอยู่ ถ้าจะแบกอาวุธ แบกเสบียง พวกทหารพม่าก็แบก กันเอง ไม่มายุ่งเกี่ยวกับเรา นานๆ ถึงจะมีทหารเข้ามาในหมู่บ้านซักที...” (บุญเลิศ เกิดไกล [ชื่อสมมติ], 2555)

พอสถานการณ์ในชุมชนเริ่มสงบ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความหวังของ การ “กลับบ้าน/คืนถิ่น” ก็เริ่มกลับคืนมาอีกครั้ง ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีหวังที่จะ ซักชนพื้นเมืองไทยพลัดถิ่นซึ่ง “เลือกที่จะหนี” ให้กลับมาช่วยกันพัฒนาบ้านเกิดเมือง นอน อย่างไรก็ตามสำหรับคนพลัดถิ่นแล้ว การจะ “กลับบ้าน/คืนถิ่น” ยังคงเป็นเพียง เรื่องในจินตนาการเท่านั้น “บ้าน/ถิ่น” ได้กลายเป็นสถานที่ที่ไม่อาจหวนกลับคืน เพราะได้ถูกทำลายหรือถูกยึดครองโดยผู้อื่นไปแล้ว ซึ่งในกรณีของไทยพลัดถิ่น ในตะนาวศรีก็เป็นเช่นเดียวกัน

“...ถ้าพม่าเป็นประชาธิปไตยแล้ว ก็จะชวนพื้นเมืองให้กลับมาพัฒนาบ้านเรา แต่ไม่รู้ว่าจะทำได้หรือเปล่า เพราะที่ดิน ที่นา พวกเศรษฐีพม่าก็เข้ามากว้านซื้อไป หมดแล้ว เอาไปปลูกยาง ปลูกปาล์ม ถ้าจะกลับไปก็ต้องเริ่มนับหนึ่งกันใหม่ เขาจะ กลับมาหรือเปล่าก็ไม่รู้...” (บุญเลิศ เกิดไกล [ชื่อสมมติ], 2555)

กล่าวโดยสรุป ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี เลือกให้คุณค่ากับการใช้ชีวิตเรียบง่าย ไม่เร่งรีบ ได้อยู่อาศัยในดินแดนที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์และพวกเขาสามารถเข้าถึงได้อย่างไม่มีข้อจำกัด มองว่าเงินทองเป็นสิ่งที่สามารถหาได้ไม่ยาก เพราะมันสะสมอยู่ในรูปของทุนธรรมชาติอื่นๆ สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นทุนการเงินได้ตลอดเวลา ถึงแม้ว่าการดำรงชีพอยู่ในฝั่งไทยจะมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายมากมาย แต่ก็ต้องดิ้นรนทำมาหากินตลอดเวลา จึงจะมีอยู่มีกิน

การหวดนา : วิธีการทำนาแบบเฉพาะของชาวสยามในตะนาวศรี

“ข้าว” เป็นผลผลิตที่สำคัญของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี ทั้งเพื่อเก็บไว้บริโภคเองในครัวเรือนหรือเพื่อเป็นสินค้าก็ตาม วิธีการทำนาของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามภูมิประเทศ ผ่านการลองผิดลองถูกและปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่อง สังคมและถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ซึ่งวิธีการทำนาของไทยพลัดถิ่นหรือชาวสยามในดินแดนตะนาวศรี เป็นวิธีการที่มีลักษณะเฉพาะสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษและไม่เคยพบในที่ใดมาก่อน ดังที่ข้าหลวงผู้ปกครองอาณานิคมอังกฤษที่เคยเดินทางไปปกครองอาณานิคมครอบคลุมหลายประเทศในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก ได้บันทึกว่า “...การทำนามที่มีลักษณะเฉพาะของชาวสยามที่จังหวัดมะริดในบริเวณแถวปากจั่นและที่อื่นๆ เป็นการทำนาด้วยวิธีที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ไม่มีการไถพรวน เพียงแต่นำควายมาย่ำบนผืนดินก่อนทำนา วิธีการเช่นนี้ชาวพม่าที่ทำนาในพื้นที่ลุ่มก็ได้้นำเอาไปปฏิบัติตาม อันเป็นการเชื่อมโยงผู้คนด้วยวิธีการทำเกษตรกรรมในถิ่นนี้ด้วย...” (Meyer, 1908b: 299)

วิธีการทำนาแบบชาวสยามดังที่กล่าวไว้ในบันทึกนี้ ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี เรียกว่า “การหวดนา” เป็นกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (socialization) จนกลายเป็นภูมิปัญญาที่ไทยพลัดถิ่นสืบทอดต่อกันมาจนเห็นว่าเป็นเรื่องปกติ ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่นเล่าถึงวิธีการหวदनานี้ว่า

“...ตอนเช้าเราก็บล่อยฝูงควายไปนวดนา ให้เดินย่ำจนดินเป็นตม โดยเดินเป็นวงคล้ายการนวดข้าว มีคนข้างหน้านำจ่าฝูงไป คนข้างหลังก็ไล่ต้อน ให้เดินเป็นวง ให้ควายนวดจนหญ้าไม่เหลือชักรต้น เพราะถ้านวดไม่ตี พอเรหาว่านข้าวไปได้ไม่นาน หญ้ามันก็จะโตเร็วกว่าข้าว ถ้าหากดินดีและเป็นนาที่ลุ่ม ก็ไม่ต้องรอฟนนวดแค่ 2-3 เข้า ก็หว่านข้าวได้แล้ว แต่ถ้าเป็นนาสูง ดินแข็ง ต้องรอฟนก่อน บางทีต้องนวดถึง 7-8 เข้า กว่าจะใช้ได้...” (กลม บ้านไร่ [ชื่อสมมติ], 2554)

บรรพบุรุษของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี ได้วางแบบแผนการผลิตข้าวที่เชื่อมโยงทุนในการดำรงชีพทุกประการเอาไว้ โดยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินอันเป็นทุนธรรมชาติที่สำคัญ ใช้เทคโนโลยีการผลิตน้อยทำให้ต้องอาศัยทุนมนุษย์ทุนทางสังคม และทุนธรรมชาติอย่างเข้มข้น ผ่านการใช้ประสบการณ์และความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน หรือที่เรียกว่า “การเอาแรง” ในขณะที่หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อาศัยบ้านเรือนของตนเองเป็นทุนกายภาพในการใช้เป็นที่พักเก็บผลผลิตด้วย ถึงแม้จะไม่ได้ใช้ทุนการเงินโดยตรง แต่ก็จำเป็นต้องนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนทำหน้าที่แทนทุนการเงินนั่นเอง “การนวดนา” แสดงให้เห็นว่าชุมชนไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีมีความอุดมสมบูรณ์ มีกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมที่ส่งผ่านทักษะความรู้มาอย่างต่อเนื่อง สามารถสถาปนาความรู้ท้องถิ่นจนกลายเป็น “วิถีการผลิต” อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมเฉพาะ ที่คนพม่าในมะริดทวาย ตะนาวศรีได้นำไปปฏิบัติตาม จากการสัมภาษณ์ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีพบว่าทุกคนล้วนก็ยังใช้วิธีการปลูกข้าวด้วยการ “นวดนา” มาจนถึงทุกวันนี้

หมาก : ทุนธรรมชาติที่สำคัญของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี

“ข้าวยากหมากแพง” เป็นสำนวนไทยที่แสดงถึงภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองหรือการเกิดทุพภิกขภัย ปลูกข้าวได้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภค ส่วนหมากนั้นในสมัยก่อนไม่มีการซื้อขาย ใครปลูกเก็บผลได้ก็แลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันเพื่อนบ้าน ช่วงเกิดภัยแล้งทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผล เหตุการณ์ที่ตามมาคือข้าวยากหมากแพง สำนวนนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ “หมาก” ว่ามีความ

สำคัญเทียบเท่ากับ “ข้าว” ที่จัดเป็นยุทธปัจจัยสำคัญของประเทศ และใช้เป็นดัชนีชี้วัดระดับความอยู่ดีมีสุขของประชาชนในชาติด้วย

ไทยพลัดถิ่นในตะวันออกศีกผูกพันกับหมากมาเป็นเวลานาน จนถึงปัจจุบันนี้ “หมาก” ก็ยังเป็นทุนธรรมชาติที่สำคัญที่ไทยพลัดถิ่นใช้เป็นแหล่งสะสมทุน (stock) และแปรเปลี่ยนไปเป็นทุนอื่นๆ ได้ เช่น สามารถนำไปขายเปลี่ยนเป็นทุนการเงิน หรือใช้เป็นสิ่งแสดงความเป็นเจ้าบ้านต้อนรับแขกอันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ เป็นต้น เราจึงพบเห็น “หมาก” ถูกนำมาตากแห้งหน้าบ้านของไทยในตะวันออกศีกแทบทุกหลังคาเรือน และบางครั้งเรือนจะมีถังฉางที่มีไว้เก็บหมากตากแห้งโดยเฉพาะอีกด้วย “หมาก” จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็น “สินค้าโภคภัณฑ์” (commodity) ที่นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของ “ทุน” ในการดำรงชีพของผู้นคนที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้มาเป็นเวลานานแล้ว

“...เดี๋ยวนี้หมากแห้งทั้งเปลือกก็นับลูกขาย ลูกละ 11.5 จ๊าด (ประมาณ 40 สตางค์) ปีหนึ่งเราก็กีบหมากขายได้ในราว 10 แสนลูก (1 ล้านลูก) ถ้าขายก็ได้เป็นเงิน 11.5 ล้านจ๊าด (ประมาณ 4 แสนบาท) เวลาขายก็มีคนเข้ามารับซื้อเอง เราไม่ต้องขนเอาไปขาย... เวลาปลูกก็ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก ปุ๋ยก็ไม่ต้องใส่ ดินที่นี้ยังดีอยู่ เวลาเก็บก็มีแต่ค่าจ้างแรงงานพม่าเก็บ...” (บุญนา สิงขร [ชื่อสมมติ], 2555)

ดังที่ Tavernier (1678: 1) เคยตั้งข้อสังเกตเอาไว้ถึงการเลือกวิถีการดำรงชีพในป่าเขาที่ห่างไกลแทนที่จะออกไปทำงาน แต่ไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขรได้แสดงให้เห็นว่าการอยู่กับทุนธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ก็สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นทุนการเงินได้มากมายโดยไม่ต้องออกไปทำงานภายนอก ในปัจจุบัน “หมาก” ก็ยังเป็นผลผลิตที่สร้างรายได้หลักให้กับไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขร ดังที่ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขรเล่าว่า

“...เงินที่เราขายหมาก ขายมะม่วงหิมพานต์ได้ เราก็กีบเอาไว้เอง สมัยก่อนทองไม่แพง ก็ไปซื้อทองเก็บไว้ เพราะมันช่อน่าย เงินพม่าก็เก็บไว้ไม่เยอะพอได้ใช้ซื้อโน่นซื้อนี่ แต่เงินที่เก็บออมไว้ก็เก็บเป็นเงินบาท เพราะเงินพม่าไม่แน่นอน มันตายบ่อย เมื่อก่อนนี้เปลี่ยนนายภาก็ เงินก็ตายที แล้วเงินพม่าที่มีอยู่ก็เอาไปแลกคืนไม่ได้ เพราะเขากำหนดเวลาให้เอาไปเปลี่ยนภายใน 3 วัน 7 วัน เราก็กีบไว้จะไปเปลี่ยนที่ไหน ก็เสียเปล่าไปเลย...” (บุญนา สิงขร [ชื่อสมมติ], 2555)

จากคำสัมภาษณ์ของไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขร จะเห็นได้ว่าการจัดสมดุลทุนในการดำรงชีพต่างๆ อย่างเหมาะสม สามารถใช้ทุนธรรมชาติเปลี่ยนเป็นทุนการเงินได้ ส่วนทุนที่เป็นตัวเงินตรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินพม่า เป็นทุนการเงินที่ไม่มีเสถียรภาพ เพราะประกาศยกเลิกค่าเงินบ่อยครั้งโดยที่ไม่สามารถนำไปแลกคืนได้ ทำให้เงินพม่าที่ถูกยกเลิกซึ่งพวกเขาเก็บสะสมไว้จึงไม่มีคุณค่าอะไร ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Polanyi (2001: 75-76) ที่มองว่า “เงิน” รวมทั้งสิ่งที่ใช้เงินเป็นตัวแทนนั้น เป็น “สินค้าโภคภัณฑ์อำพราง” (fictitious commodity) ถึงแม้ว่าจะมีอำนาจในการซื้อขาย แต่ก็ยังเป็นเพียงสิ่งแทนค่าในการแลกเปลี่ยนเท่านั้น สอดคล้องกับที่หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร บิดาแห่งการเกษตรแผนใหม่ของไทยที่รับสั่งว่า “เงินทองเป็นมายา ข้าวปลาเป็นของจริง” (สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514: 9) ซึ่งให้เห็นว่า “เงิน” เป็นเพียงสิ่งลวงตาหรือมายาคติเท่านั้น ไทยพลัดถิ่นในระบอบทักษิณจึงสะสมทุนการเงินในหลากหลายรูปแบบ สามารถเปลี่ยนเป็นทุนการเงินในอนาคตได้ เป็นการจัดการทุนการดำรงชีพได้อย่างสมดุล

การแต่งงาน : ยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดอย่างหนึ่งของไทยพลัดถิ่นในระบอบทักษิณ

“การแต่งงาน” กลายเป็นยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งเพื่อการอยู่รอดของทั้งไทยพลัดถิ่นในสังคมไทยและไทยพลัดถิ่นในระบอบทักษิณ ซึ่งไทยพลัดถิ่นในสังคมไทยหลายครัวเรือน แนะนำให้ลูกหลานแต่งงานกับคนไทยที่มีสัญชาติไทย มีบัตรประชาชนถูกต้อง เพื่อว่าลูกที่เกิดมาจะได้สัญชาติไทยตามหลักสายโลหิต และมีผู้ที่ไว้วางใจลงชื่อเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่ต้องมีเอกสารยืนยันการเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น เช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถยนต์ ที่ดิน เป็นต้น ส่วนไทยพลัดถิ่นในระบอบทักษิณก็ใช้ “การแต่งงาน” เป็นยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดเช่นกัน โดยครัวเรือนใดที่มีลูกสาว พ่อแม่จะสนับสนุนให้ลูกสาวแต่งงานกับคนไทยพลัดถิ่นในชุมชนตั้งแต่อายุน้อยเพื่อป้องกันทหารพม่าที่เข้ามาในชุมชนมาจับ ดังที่ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขรเล่าว่า

“...เดี๋ยวนี้นคนในฝั่งพม่า ทั้งคนไทยและคนพม่าเองจะแต่งงานมีลูกกันเร็ว เป็นเพราะทางพม่าเขาเร่งสร้างพลเมือง ต้องการให้มีพลเมืองพม่าเพิ่มมากขึ้น อีกอย่างหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านกลัวว่าเวลาทหารพม่าเข้ามาในหมู่บ้าน พอเห็นสาว ๆ ก็จะเข้ามาจีบ ถ้าเขาอยากได้ไปเป็นเมียก็ต้องยอม เพราะกลัวถูกทำร้าย แต่ทหารพวกนี้เข้ามาอยู่ไม่นานก็ย้ายหนีไปแล้ว พ่อแม่เขาก็เลยจับลูกแต่งงานตั้งแต่อายุน้อย พวกทหารพอเห็นว่ามีลูกมีผัวแล้ว จะได้ไม่มายุ่ง...” (บุญเลิศ เกิดไกล [ชื่อบุคคล], 2555)

“การแต่งงาน” สำหรับไทยพลัดถิ่นแล้ว อาจจะได้ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความรักระหว่างหนุ่มสาว หรือการสร้างครอบครัวเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูลเท่านั้น แต่จัดว่าเป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพอย่างหนึ่งด้วย เนื่องจากมี “เป้าหมายเฉพาะ” บางอย่าง กล่าวคือ การแต่งงานกับคนไทยทั่วไปของไทยพลัดถิ่นคืนถิ่นในสังคมไทย มีเป้าหมายเพื่อให้ลูกได้สัญชาติไทยตามหลักสืบสายโลหิต และการมีสมาชิกในครัวเรือนที่ไว้วางใจมาเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่ต้องการเอกสารรับรอง ส่วนการแต่งงานของไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรี โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีลูกสาว มีเป้าหมายเพื่อป้องกันทหารพม่าที่เข้ามาในชุมชนมาจีบลูกสาวของพวกเขา ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์เพื่อการอยู่รอดของไทยพลัดถิ่น ในการ “เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่นต่อไปในตะนาวศรี

บทสรุป

ไทยพลัดถิ่นในตะนาวศรีเป็นผู้เลือกที่จะอยู่อย่างคนพลัดถิ่น ถึงแม้จะยังคง “อยู่กับที่” ไม่มีการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนก็ตาม แต่ผลของการปักปันเขตแดนระหว่างอาณานิคมอังกฤษในพม่ากับสยามในปี พ.ศ. 2411 ได้ทำให้ชุมชนไทยเหล่านี้เปลี่ยนผ่านจากสถานะของ “คนท้องถิ่น” กลายเป็น “คนพลัดถิ่น” แม้จะรู้สึกเจ็บปวดจากการถูกถอนราก การคุกคามกดขี่ ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานะที่เปลี่ยนไป และเจ้าของดินแดน (ใหม่) ไม่ไว้วางใจ ในขณะที่ไทยพลัดถิ่นบางกลุ่ม “เลือกที่จะหนี” แต่ไทยพลัดถิ่นบางกลุ่มได้แสดงให้เห็นว่าพวกเขา “เลือกที่จะอยู่” อย่างคนพลัดถิ่น ชี้ให้เห็นว่าคนพลัดถิ่นก็มี “เจตจำนงเสรี” ที่จะเลือกกระทำการสิ่งใดได้ตามใจปรารถนา และยังสามารถธำรงรักษาอัตลักษณ์ของตนเอาไว้ได้มาจนถึง

ปัจจุบัน แต่การเลือกที่จะอยู่อย่างคนพลัดถิ่นโดยที่เจ้าของดินแดนไม่ไว้วางใจ จำเป็นต้องสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่ทำให้พวกเขาสามารถอยู่รอดได้ เช่น

- การธำรงรักษาและเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนไทยพลัดถิ่นเอาไว้ ทำให้ยังคงรักษาอัตลักษณ์ สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี และความเป็นไทยเอาไว้ได้อย่างมั่นคง

- การตั้งรับและหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง ยอมอดทนอดกลั้นต่อการกดขี่คุกคาม ยอมจ่ายค่าคุ้มครอง หลีกเลี่ยง/ป้องกันทหารพม่ามาจับลูกสาวด้วยการให้รับแต่งงานตั้งแต่อายุน้อย เป็นต้น

- การดำรงชีพข้ามพรมแดน ยังคงรักษาสายสัมพันธ์ของพี่น้องไทยพลัดถิ่นทั้งในฝั่งไทยและพม่า มีการนำผลผลิตและของป่ามาแลกเปลี่ยนค้าขายสินค้าในฝั่งไทย ในกรณีเจ็บป่วยร้ายแรงก็ข้ามพรมแดนมารับการรักษาพยาบาลในฝั่งไทย เป็นต้น

- ใช้เทคโนโลยีการผลิตน้อย เพื่อให้พึ่งพาทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ และทุนทางสังคมอย่างเข้มข้น โดยพึ่งพาทุนกายภาพและทุนการเงินไม่มากนัก

ไทยพลัดถิ่นในระบอบทักษิณมีอิสรภาพในการใช้ทุนในการดำรงชีพได้อย่างหลากหลาย เนื่องจากการขยายตัวของอำนาจรัฐ (expansion of state) ยังไม่แผ่ขยายเข้ามาถึงชุมชนไทยพลัดถิ่นในระบอบทักษิณอย่างเต็มรูปแบบ (มีเพียงการคุกคามของทหารพม่าเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่มีการควบคุมอื่นๆ เช่น การทำสำมะโนประชากร การเลือกตั้ง การเก็บภาษี การกำหนดควบคุมพื้นที่สาธารณะ เป็นต้น) พวกเขาจึงสามารถใช้ทุนธรรมชาติ รวมทั้งทุนการดำรงชีพอื่นๆ ได้อย่างไม่มีข้อจำกัด ดังเรื่องเล่าการนวดนา การปลูกหมาก เป็นต้น และพวกเขาสามารถใช้ทุนในการดำรงชีพทุกอย่างได้อย่างผสมกลมกลืนกับวิถีการดำรงชีพ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ความสามารถ” (capability) ของ Amartya Sen ซึ่งบูรณาการอยู่ในแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ที่มองความสามารถของ “ผู้กระทำการ” (agency) คือการที่ผู้คนสามารถเลือกที่จะทำ (doing) หรือจะอยู่/จะเป็น (being) อันเป็นอิสรภาพ (freedom) ของพวกเขา (Sen, 1985: 37-38) ดังที่ไทยพลัดถิ่นในระบอบทักษิณ “เลือกที่จะอยู่” ที่นี้ต่อไป แม้จะต้องอยู่อย่างคนพลัดถิ่นก็ตาม เพราะระบอบทักษิณเป็น “บ้าน” หรือ “ถิ่นกำเนิด” ของพวกเขา

เอกสารอ้างอิง

- ชาย โพธิ์สิตา. (2550). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. (2527). **สำเภาภษัตริย์สุลยมาหน ฉบับย่อ**. เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 2/018. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- จิรัฐภูมิ เสนาคำ. (2550). **ไทยพลัดถิ่นกับข้อจำกัดขององค์ความรู้ว่าด้วยรัฐ-ชาติในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มนต์ชัย ผ่องศิริ และมณีนัย ทองอยู่. (2556). คนเข้าเมืองทั่วไปหรือคนพลัดถิ่น?: การต่อรองนิยามตัวตนของไทยพลัดถิ่นในสังคมไทย. **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**. 9(2), 1-24.
- สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. (2514). **อนุสรณ์ ม.จ. สิทธิพร กฤดากร**. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- สาละวินนิวส์. (2557). **Free-fire Zone** หมายความว่าอย่างไร. ค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2557, จาก <http://salweennews.org/home/?p=1054>.
- Anderson, John. (1890). **English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century**. London: Kegan Paul, Trench, Trubner, & CO., Ltd.
- Bowring, John. (1857). **The Kingdom and People of Siam; with a Narrative of the Mission to that Country in 1855** (Volume 1). London: John W. Parker and Son.
- Brah, Avtar. (1996). **Cartographies of Diaspora: Contesting Identities**. New York: Routledge.
- Brubaker, Rogers. (2005). The 'Diaspora' Diaspora. **Ethnic and Racial Studies**, 28(1), 1-19.

- Cohen, Robin. (1997). **Global Diaspora: An Introduction**. Seattle: University of Washington Press.
- Evans, Carl D. (2009). The Concept of Diaspora in Biblical Literature. In Ehrlich. (Ed.). **Encyclopedia of the Jewish Diaspora: Origins, Experiences, and Culture**. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, LLC.
- Hamilton, Walter. (1815). **The East India Gazetteer**. London: John Murray.
- IDMC. (2011). **Displacement Continues in Context of Armed Conflicts**. Retrieved August 7, 2014, from <http://www.internal-displacement.org/south-and-south-east-asia/myanmar/2011/displacement-continues-in-context-of-armed-conflict>.
- _____. (2013). **Myanmar: Internal Displacement in Brief**. Retrieved August 7, 2014, from <http://www.internal-displacement.org/south-and-south-east-asia/myanmar/summary>.
- Meyer, William Stevenson, Sir, et al. (1908a). **The Imperial Gazetteer of India, Volume 23**. Oxford: Clarendon Press.
- _____. (1908b). **The Imperial Gazetteer of India, Volume 17**. Oxford: Clarendon Press.
- Polanyi, Karl. (2001). **The Great Transformation**. Second Printing. New York: Octagon Books.
- Safran, William. (2005). The Jewish Diaspora in a Comparative and Theoretical Perspective. **Israel Studies**. 10(1), 36-60.
- Sen, Amartya. (1985). **The Standard of Living**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spearman, Horace Ralph. (1879). **British Burma Gazetteer, Volume II**. Rangoon: Government Press.
- Tavernier, John Baptista. (1678). **The Six Voyages of John Baptista Tavernier**. London: Printed for R.L. and M.P.

UNHCR. (2014). **Tanintharyi Region Profile**. Retrieved August 7, 2014, from <http://data.unhcr.org/thailand/download.php?id=221>.

Van Hear, Nicholas. (1998). **New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities**. London: UCL Press.

Voutira, Eftihia. (2006). Post-Soviet Diaspora Politics: The Case of the Soviet Greeks. **Journal of Modern Greek Studies**. 24, 397-414.

สัมภาษณ์

กลม บ้านไร่ (ชื่อสมมติ). (11 สิงหาคม 2554). สัมภาษณ์. ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์.

จรัส สิงขร (ชื่อสมมติ). (22 พฤษภาคม 2554). สัมภาษณ์. แก่นนำเครือข่ายไทยพลัดถิ่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์.

บุญนำ สิงขร (ชื่อสมมติ). (14 เมษายน 2555). สัมภาษณ์. ไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขร ประเทศพม่า.

บุญเลิศ เกิดไกล (ชื่อสมมติ). (15 เมษายน 2555). สัมภาษณ์. ไทยพลัดถิ่นบ้านสิงขร ประเทศพม่า.

ประกอบ ถิ่นไทย (ชื่อสมมติ). (22 กรกฎาคม 2554). สัมภาษณ์. ผู้อาวุโสไทยพลัดถิ่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์.

ละออง สุดใจ (ชื่อสมมติ). (22 มิถุนายน 2554). สัมภาษณ์. ไทยพลัดถิ่นบ้านทรายขาว ประเทศพม่า.

อภัย จิตอาสา (ชื่อสมมติ). (22 กรกฎาคม 2554). สัมภาษณ์. แก่นนำเครือข่ายไทยพลัดถิ่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์.